

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

BUGU
Journal of Language and Education

2/4, 407-421

Makale Geliş Tarihi: 08.10.2021

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 21.10.2021

Güneş, B. (2021). Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında çokluk ve hâl kategorileri. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 2(4), 407-421. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.68>

BORÇALI VE ÇILDIR KARAPAPAK / TEREKEME AĞZINDA ÇOKLUK VE HÂL KATEGORİLERİ*

Doç. Dr. Bahadır GÜNEŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi bahadir.gunes@hotmail.com ORCID

Öz

Türk milletinin vatan hâline getirdiği kadim yörelerden biri, bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan Borçalı'dır. Bu bölgede yaşayan nüfusun büyük bölümünü kaynaklarda "Karapapak" veya "Terekeme" olarak adlandırılan Türkler oluşturmaktadır. Özellikle 1828 Türkmençay Antlaşması ile 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrası kitleler hâlinde Türkiye'ye göç eden Karapapak / Terekeme Türkleri, ağız özellikleri itibarıyla Türkiye ile Türk Dünyası'nı birbirine bağlar. Azerbaycan sahasında Batı gurubu ağızları; Türkiye sahasında ise Doğu grubu ağızları içinde değerlendirilen Karapapak / Terekeme ağzı, Borçalı ve Türkiye'de ses, şekil, söz varlığı açısından çok büyük oranda aynı özellikleri sergiler. Bu çalışmada Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzından alınan örneklerden hareketle çokluk ve hâl kategorileri üzerinde durularak ilgili yörelerin çokluk ve hâl çekimleri karşılaştırmalı bir şekilde gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Karapapak / Terekeme, Borçalı, Çıldır, çokluk, hâl.

PLURALITY AND CASE CATEGORIES IN BORÇALI AND ÇILDIR KARAPAPAK / TEREKEME DIALECT

Abstract

One of the ancient homelands that the Turkish nation homeland is Borçalı, located within the borders of Georgia today. The majority of the population living in this region is composed of Turks called Karapapak or Terekeme in the sources. Karapapak / Terekeme Turks, who migrated to Turkey in masses after the 1828 Türkmençay Treaty and the 1877-1878 Ottoman-Russian War. It connects Turkey and the Turkish World in terms of dialect features. Western group dialects in Azerbaijan; in Turkey, Karapapak / Terekeme dialect, which is considered among the eastern group dialects, Borçalı and Turkey exhibit very similar characteristics in phonetic, morphological and vocabulary. In this study, based on the samples taken from Borçalı and Çıldır Karapapak / Terekeme dialect, by emphasizing the plural and case categories, the plural and case conjugations will be tried to be shown in a comparative way.

Keywords: Karapapak / Terekeme, Borçalı, Çıldır, plurality, case.

* Bu çalışmada yer verilen örnekler, Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) tarafından desteklenen *Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Ağzı ile Ardahan / Çıldır Karapapak / Terekeme Ağzının Mukayeseli İncelenmesi* adlı projeden alıntılanmıştır.

Ø. Giriş:

Birçok kaynakta Karapapaklar ile Terekemeler aynı kabul edilip birlikte değerlendirilmekte, Karapapak Türklerine aynı zamanda “Terekeme” denilmektedir. Genel kanaate göre, eskiden Karapapak / Terekeme Türklerinden yerleşik olanlara *Karapapak*; konargöçer yaşayanlara da *Terekeme* denilmiştir. Terekeme adının *Türkmen* kelimesi ile ilgili olduğu, ileri sürülen görüşlerdendir (Alyılmaz, 2003, s. 4).

Karapapak / Terekeme Türkleri günümüzde Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, İran ve Ermenistan’da; ayrıca Türk Dünyası’nın diğer ülkeleri ile Rusya’da yaşamaktadırlar (Tozlu, 2005, s. 86). Karapapak / Terekeme Türklerinin bugünkü Gürcistan ve civarına yerleşmeleriyle ilgili yerli ve yabancı kaynaklarda çok eski tarihler belirtilmektedir.

Kırzioğlu (1972, s. 6), Kür Irmağı’nın güneyinde ve Gence ile Ahılkelek arasında bulunan iki boy olan Borçalı / Kazakların Kazak kolunun doğuya; Borçalı / Barsılların ise bunların batısındaki Borçalı Çayı civarına yerleşerek buralara adlarını verdiklerini belirtir.

7-12. yüzyıllara ait Gürcü salnameleri ve diğer yazılı kaynaklar, Türkçe konuşan kavimlerin, Güney Kafkasya ve bugünkü Gürcistan topraklarındaki izlerinin milattan önceye uzandığını belirtmektedir. Buna göre Makedonyalı İskender, MÖ 330’da İberya Seferi sırasında Kür Irmağı civarında Bun Türkleriyle karşılaşmış ve onlarla savaşmayı göze alamayarak geri çekilmiştir. Yine bu konuyla ilgili olarak Hazarların 627-628’de Azerbaycan ve Tiflis’i kuşatmalarından bahsedilmektedir (Memmedli, 1997, s. 8; Alyılmaz, 2002, s. 289; Alyılmaz, 2003, s. 2-3; Valehoğlu, 2009, s. 34-38).

Kırzioğlu (1992, s. 43), batıda Ardahan, doğuda Gence, kuzeyde Tiflis ve güneyde Revan ile çevrili bölgede bulunan ve “Karapapak” adıyla anılan Kıpçak uruğunun III. Tridat zamanındaki büyük istilada buralara yerleştiklerini belirterek bu durumun yabancı kaynaklarca da doğrulandığını kaydeder.

Türkiye’deki Karapapak / Terekeme Türklerinin büyük bölümü bugün Ardahan’ın Çıldır ilçesine bağlı köylerde ikamet etmektedir. Karapapak / Terekeme Türklerinin asıl yurtları, Gürcistan sınırları içinde bulunan Borçalı’dır. 1828’de imzalanan Türkmençay Antlaşması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Karapapak / Terekeme Türklerinin kitleler hâlinde Türkiye’ye göçü söz konusudur. Türkiye’de Kars, Ardahan ve Iğdır’a yerleşen Karapapak / Terekeme Türkleri, 1854-1855 ve 1877-1878 savaşlarında buralardan göç ederek Ağrı, Muş, Erzurum, Sivas, Tokat ve Amasya illerine; Güney Azerbaycan’a (İran) göç edenler ise Sulduz’a yerleşmişlerdir (Ercilasun, 2002, s. 45-46; Alyılmaz, 2003, s. 5-6; Bala, 1977, s. 330).

Karapapak / Terekeme Türklerinin büyük bir bölümünün yaşadığı ve Türklük bilimi kaynaklarında “Borçalı” adıyla bilinen yöre ağızı Azerbaycan Türkçesi ağızlarının Batı grubu ağızları bölümünde değerlendirilmektedir.

Çıldır Karapapak / Terekeme ağızı ise Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifinde Doğu grubu ağızları içinde değerlendirilmektedir. Karahan’ın (1996, s. 96) tasnifinde Doğu grubuna bağlı ikinci alt grubun yedinci alt başlığı altında “Kars Azerileri ve Terekemeleri ağızı” içinde değerlendirilmektedir.

Ağız araştırmalarında genel inceleme alanı olarak ses bilgisi (fonetik) öncelenmektedir. Ancak bunun yanında şekil bilgisi, söz varlığı ve zaman zaman da kelime grupları ve cümle bilgisi üzerine incelemeler yapılmaktadır. Bunun yanında araştırmada ele alınan konuyu da ilgilendiren Türkiye Türkçesi ağızlarındaki isim çekim (hâl) eklerinin tamamını ele alan

incelemeler (Buran, 1996) de mevcuttur. Bu çalışmada, çokluk ve hâl eklerinin anılan yörelerdeki durumu, örneklerle ele alınmıştır. Söz konusu inceleme yapılırken Gemalmaz (1995, s. 273-291) tarafından oluşturulan, öğrencileri (Alyılmaz, 1994, s. 38-41, 50-82; Mert, 2002; Mert, 2003, s. 25-32; Alyılmaz, 2010, s. 107-123; Alyılmaz, 2011, s. 113-126) tarafından geliştirilen inceleme yöntemleri dikkate alınmıştır.

1. Çokluk Kategorisi:

Herhangi bir isim kök veya gövdesi belli bir varlığı, herhangi bir fiil kök veya gövdesi de belli bir hareket veya oluşu genel ve mücerret olarak işaret eder. Bir isim belli bir türdeki bir veya birden çok varlığı işaret ettiği gibi, bir fiil de belli bir türdeki olumlu veya olumsuz hareket veya oluşu işaret eder. Kelimeler vazife aldıklarında genel ve mücerret olmaktan kurtulmak zorundadırlar. Bu nedenle isimler teklik ve çokluk şekillerine, fiiller de olumluluk ve olumsuzluk şekillerine girerek tabanlaşırlar. Böylece anlamları da müşahhaslık kazanmış olur (Gemalmaz, 1995, s. 263). Bir (kavram işaretinin) sözcüğün / sözcük öbeğinin önce genel tabanı vardır; bu tabandan hareketle onun teklik ve çokluk şekilleri / kategorileri yapılır (Alyılmaz, 2020).

Burada söz konusu olan isimler olduğundan isimlerin çokluk biçimleri üzerinde durulacaktır. İsimlerin çokluk şekilleri morfolojik, semantik ve sentaktik olarak ele alınabilir.

1.1. Morfolojik Yöntemle Çokluk:

İlgili ağız yörelerinde morfolojik yolla çokluk yapımı, çokluk ekini alan kelimenin son ünsüzüne bağlı olarak /+lAr/ ve /+d/n/rAr/ biçimleriyle yapılmaktadır.

Ünlü ile biten kelimelerle “b”, “f”, “h”, “ı”, “l”, “m”, “y” sesleriyle biten kelimelere eklenen çokluk eki /+lAr/ şeklindedir:

Borçalı: *uşağlar* (çocuklar), *toylar* (düğünler), *adamlar*, *ğablar* (kaplar).

Çıldır: *mallar*, *indikiler* (şimdikiler), *beyler*, *adamlar*, *mosğoflar* (Moskoflar).

“n” ünsüzü ile biten kelimelere eklenen çokluk eki ilerleyici ünsüz benzeşmesi sonucu genellikle /+nAr/ biçimine dönüşür:

Borçalı: *mēdenner* (madenler), *ğadınnar* (kadınlar), *almannar* (Almanlar).

Çıldır: *malağannar* (Malakanlar), *bilennar* (bilener), *düğünner* (düğünler).

Son ünsüzü “d”, “s”, “ş”, “t”, “z” olan kelimelere getirilen çokluk eki ağırlıklı olarak /+dAr/ şeklindedir:

Borçalı: *rusdar* (Ruslar), *kentder* (kentler), *evlatdar* (evlatlar), *ğızdar* (kızlar).

Çıldır: *itder* (itler), *tarzdar* (tarzlar), *urusdar* (Ruslar).

Son ünsüzü “r” olan kelimelere eklenen çokluk eki, /+rAr/ biçimine dönüşür:

Borçalı: *sınırrar* (sınırlar), *şeyirrer* (şiiirler), *ğavırrar* (ğāvurlar).

Çıldır: *tesildarrar* (tahsildarlar), *tekererrer* (tekerler), *çadırrar* (çadırlar).

1.2. Semantik Yöntemle Çokluk:

Semantik yöntemle çokluk yapımında çokluk anlamı taşıyan kelimelerden yararlanılmıştır:

Borçalı: *halh* (halk), *ordu*, *desde* (birlik, asker), *ilhi* (yılka).

Çıldır: *halh* (halk), *ordu*, *birlih(yh)* (birlik).

1.3. Sentaktik Yöntemle Çokluk:

İlgili yörelerde tespit edilen sentaktik yöntemle çokluk örnekleri genellikle sıfat tamlamaları, zaman zaman da ikilemelerle yapılmıştır:

Borçalı: *yèddi gün (yedi gün), bir ay, hamı pütün (hepsi, tamamı).*

Çıldır: *sekgiz adam (sekiz adam), altı gardaş (altı kardeş), doğğuz ay (dokuz ay).*

2. Hâl Kategorisi:

Varlıkların birbirleriyle olan hareket ve oluş ilişkileri, dilde bu ilişkileri kurabilecek görevli elemanların meydana gelmesini sağlar. Bu unsurlar, dilin yapısına göre ekler (bitişen vazife unsurları) şeklinde olabileceği gibi, kelimeler (ayrık vazife unsurları) şeklinde veya bunların birleşimi şeklinde de olabilir (Gemalmaz, 1995, s. 273).

Eklendikleri kök veya gövdeyle aralarındaki ilişki yalnız kullanıldıkları cümleyle sınırlı olan ve cümle ögeleri arasında geçici anlam ilişkisi kuran (isimlerin hâlê göre çekimlerini oluşturan) dışa dönük görev ögeleri *ek, ek+ek, edat, ek+edat* olmak üzere dört farklı biçimde görülür veya işaretsiz (/+ø/) olarak kullanılır (Alyılmaz, 2011, s. 113).

Gemalmaz, Türkçede hâl kategorisini anlam esaslı işlevsel bakış açısıyla ele alarak bu kategorinin aşağıdaki alt gruplardan oluştuğunu belirtmiştir:

Yalın hâl, seslenme hâlî, özne hâlî, nesne hâlî (belirtili nesne hâlî, belirtisiz nesne hâlî), belirten hâlî, belirtilen hâlî, bulunma hâlî (zamanda bulunma hâlî, yerde bulunma hâlî), ayrılma hâlî, çıkışlık / kaynak hâlî, yönelme hâlî, yaklaşma hâlî, birliktelik - beraberlik hâlî, karşıtlık hâlî, hedef hâlî, vasıta hâlî, görelilik hâlî, nasıllık hâlî, nicelik hâlî (kesin değer hâlî, yaklaşık değer hâlî), karşılaştırma hâlî, sınırlandırma hâlî (yerde sınırlandırma hâlî, zamanda sınırlandırma hâlî), benzetme hâlî (Alyılmaz, 2010, s. 110-111).

Bu veriler ışığında Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında isimlerin hâlê göre çekimleri ve kullanılan görev unsurları tespit edilebilen örneklerle birlikte aşağıda gösterilmiştir.

2.1. Yalın Hâl:

İsimlerin başka bir unsura bağlı olmayan teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın hâlleri ifade etmektedir. Türkçede yalın hâlin eki yoktur (Ergin, 2002, s. 227-228).

Borçalı: *kent+ø, nene+ø (nine), adam+ø.*

Çıldır: *gün+ø, harava+ø (araba), öküz+ø.*

2.2. Seslenme Hâlî:

Seslenmeler, verici ile alıcının durumlarına, birbirleriyle olan ilişkilerine ve iletinin niteliğine uygun olarak seslenme ünlemleriyle birlikte kullanılırlar. Seslenmeleri kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve vurgulamak amacıyla kimi zaman işaretli kimi zaman da işaretsiz olarak kullanılan ünlemler, gerçekte görevli dil ögeleri olmalarına rağmen seslenmelerle, seslenme gruplarıyla, âdeta belirten belirtilen / tamlayan tamlanan ilişkisi kurarlar (Alyılmaz, 2011, s. 114).

Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında tespit edilen seslenme hâlî örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

Borçalı:

/èy ... +ø/: *èy gürvan+ø* (ey kurban).

/aya ... ø/: *aya şemisdan+ø* (hey, şemistan).

Çıldır:

/ay ... +ø/: *ay gannı feleH'+ø* (ey kanlı felek).

/èy ... +ø/: *èy mennen selam+ø* (ey benden selam).

/aya ... ø/: *aya bu işin enceme+ø* (hey, bu işin sonu...).

/ola ... ø/: *ola seni+ø* (oğlan, seni...).

2.3. Özne Hâli:

Özne hâli, cümlede özne görevindeki isim / isim grubu ile yüklem / yüklem fiil arasındaki geçici ilişkiyi sağlar (Alyılmaz, 2011, s. 115). Anılan yörelerde özne hâlini ifade edebilmek için işaretsiz morfem (/+ø/)’den yararlanılmıştır.

Borçalı: *biz+ø müselmanıh* (biz müslümanız).

Çıldır: *dedelerimiz+ø ortasyadan gelişler* (dedelerimiz Orta Asya’dan gelmişler).

2.4. İlgî Hâli:

İlgî hâli, ismin bir başka isimle ilgisinin bulunduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme bağlı olduğunu gösteren hâldir. İlgî eki, ismi genellikle bir başka isme, zaman zaman fiile; zamirleri de bazı edatlara bağlamaktadır. Ekin eski şekli /+(n)Iñ/ biçimindedir (Ergin, 2002, s. 228-230). Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında ilgî hâli /+ø/ ve /+(n/l/y)IN/ görev unsurlarıyla yapılmıştır.

/+ø/:

Borçalı:

[ø+ø] *başım+ø üsde* (baş üstüne).

[ø+ø] *gözüm+ø üsde* (göz üstüne).

Çıldır:

[ø+ø] *başım+ø gözüm+ø üsde* (başım gözüm üstüne).

/+(n/l/y)IN/:

Borçalı: *onlar+ın danışıh lehceleri* (onların konuşma biçimleri).

Çıldır: *ğavur+uñ mermisi* (ğavurun mermisi).

Borçalı’da az sayıdaki örnekte ilgî hâli ekinin /+yUn/ ve /+IUñ/ biçiminde kullanıldığı görülür:

o+luñ ≅ *onuñ* (onun), *özü+yün* ≅ *özünün* (kendinin).

2.5. Bulunma Hâli:

Bulunma hâli, bir işin, bir hareketin yapıldığı yeri ve zamanı bildirir. Bulunma hâlini “yerde bulunma hâli” ve “zamanda bulunma hâli” şeklinde ele almak mümkündür (Alyılmaz, 1994, s. 58-65; Alyılmaz, 2010, s. 107-123).

2.5.1. Yerde Bulunma Hâli:

Yerde bulunma hâli kategorisi, ad ve ad soylu sözcüklerin üzerlerine /+ø/ ve /+TA/ biçimbirimini alarak cümlede işin yapıldığı, gerçekleştiği yeri / mekânı bildirdikleri kategoridir (Alyılmaz, 2010, s. 114). İlgili bölgelerde yerde bulunma hâli /+dA/ ekiyle yapılmaktadır.

Borçalı:

dünya+da iki supèr hükümet var (dünyada iki süper hükümet var).

başım üs+de yerin var (başımın üstünde yerin var).

Çıldır:

gaz tendir+de asardıh (kazı tandırda asardık).

gavağı+n+da gölu bağılyam (önünde kolum bağılı).

2.5.2. Zamanda Bulunma Hâli:

Ad ve ad soylu sözcüklerin üzerlerine /+ø/, /+TA/, /+A/, /+n/, /+lAyIn/, /+A kala/, /+ø kala/, /+I geçe/, /+ø geçe/, /+Tan/, /+Tan sonra/, /+Tan önce/, /+lA/, /+ø gibi/, /+ø suları(nda)/, /+ø civarı(nda)/, /+ø üzeri/ ... görev öğelerini alarak cümlede işin yapıldığı / gerçekleştiği zamanı bildirdikleri kategoridir (Alyılmaz, 2010, s. 117). Anılan yörelerde zamanda bulunma hâliyle ilgili tespit edilebilen örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Borçalı:

savaḥ+ø size üzüh getirecih (yarın size yüzük getireceğiz).

ülli dört+de mi işdiyif? (elli dörtte mi çalışmış?).

bir ay+dan sora üzüh taḥeller (bir ay sonra yüzük takıyorlar).

savaḥ tēz+den ata minēsēñ (sabah erkenden ata binesin).

aḥşam+ø üsdü de döğöldü (akşam üzeri de değildi).

Çıldır:

aḥşam+ø lambalar yanan zamanı (akşam, lambalar yandığı zaman).

sekiz+de mesayi başdér (sekizde mesai başlıyor).

öğle+den sora yerir (öğleden sonra yürüyor).

bun+nan önce daha güçüydü (bundan önce daha zordu).

aḥşam+ø üsdü geler (akşam üstü gelir).

2.6. Ayrılma / Çıkma Hâli:

İsmi fiile, zaman zaman da isme ve son çekim edatlarına bağlayan, kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını belirtmek için kullanılan hâldir (Ergin, 2002, s. 235).

Ayrılma / çıkma hâli ekinin Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzındaki varlığı iki şekildedir. Bunlardan birincisi /+dAn/ şeklindedir:

Borçalı: *uşağlar+dan kimse gelsin (çocuklardan biri gelsin).*

Çıldır: *köyler+den gönüllü olarak toplar (köylerden gönüllü olarak topluyor).*

Ayrılma / çıkma hâli ekinin anılan bir diğer şekli /+nAn/ olup “m”, “n” ünsüzleriyle biten kelimelere eklendiğinde ünsüz benzeşmesi sonucu ekin başındaki “d”nin, “n”ye dönüşmesiyle meydana gelmiştir.

Borçalı: *men dediğim+nen dömmem (ben dediğimden dönmem).*

Çıldır: *Ardahan+nan da beş kişi almış (Ardahan'dan da beş kişi almış).*

2.7. Yaklaşma / Yönelme Hâli:

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını veya yöneldiğini belirten, esas itibarıyla isimleri fiillere, bazen de isme ve son çekim edatlarına bağlayan hâl ekidir (Ergin, 2002, 233-234).

İlgili yörelerde yaklaşma / yönelme hâli eki /+(y/n)A/ ve /+arI/ ekleriyle yapılır.

/+(y/n)A/:

Borçalı:

annem gardabani+(y)e gelif (annem Gardabani'ye gelmiş).

aran rayonnarı+(n)a gelifler (sıcak bölgelere gelmişler).

Çıldır:

gaçer Türkiy+(y)e gelër (kaçıp Türkiye'ye geliyor).

oğlu da Merzifon+a gèdër (oğlu da Merzifon'a gidiyor).

/+ArI/:

Borçalı:

ireli (il+eri).

añrı ≅ añ+arı ≅ a+ñ+aru ≅ a+ñ+garu (o tarafa doğru) (Dilçin, 1983, s. 9; Alyılmaz, 1994, s. 67-68).

Çıldır:

añarı (o tarafa doğru).

ireli (il+eri).

2.8. Nesne Hâli:

Yüklemi geçişli olan bir cümlede, öznenin yaptığı işten etkilenen kavramı bildirir (Alyılmaz, 2011, s. 120). Nesne hâli /+ø/, /+I/, /+n/, /+nI/ görev unsurlarıyla yapılmıştır.

/+ø/:

Borçalı:

saña cennetden hürüler+ø getirém (sana cennetten huriler getireyim).

Çıldır:

lohum+ø çalèrih' (lokum pişiriyoruz).

/+I/:

Borçalı:

su+yu asêrseñ birinci (önce suyu asıyorsun).

Çıldır:

çayır+i piçeriH', ekinner+i döyèriH' (çayırı biçiyoruz, ekinleri dövüyoruz).

/+n/:

Borçalı: *alovdan gèyif libası+n (alevden giymiş elbisesini / alevden elbise giymiş).*

Çıldır: *aynası+n alıh dizine (aynasını dizine koyup).*

/+nI/:

Borçalı:

aşıhların desdannarı+nı toflamışam (âşıkların destanlarını toplamışım).

Çıldır:

gızın sözü+nü aldılar (kızın sözünü aldılar).

Bunlara ek olarak Çıldır'da görülmeyen; ancak Borçalı Karapapak / Terekeme ağzında tespit edilen belirtme hâli ekinin /+nI/ şekli, üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış kelimeler yanı sıra ünlüyle biten kelimelerde de kullanılmaktadır.

Borçalı:

İlham Eliyêf hêç saymur Rusya+nı (İlham Aliyev Rusya'yı hiç saymıyor).

İslam dinniñ merkezi Türkiye+nı hêsav elêrdiler (İslam dininin merkezi (olarak) Türkiye'yi kabul ediyorlardı).

2.9. Sebep Hâli:

Sebep hâli, cümlede bir işin, hareketin oluş nedenini bildirir (Alyılmaz, 2011, s. 121). Borçalı'da sebep hâli /+dAn ötürü/ ve /+(y/n)A göre/; Çıldır'da ise sınırlı sayıda örnekte /+nAn dolayı/ görev öğeleri ile yapılmıştır.

/+dAn ötürü/:

Borçalı:

yemeh'+den ötürü gış vahdı ollar ot vahdı malğara dağdan gelifdi (kışın büyükbaş hayvanlar ot yemek için dağdan gelmişti).

/(y/n)A göre/:

Borçalı:

ne+(y)e göre Sovyet devleti dağıldı? o+(n)a göre dağıldı (Sovyet devleti niçin dağıldı? o yüzden dağıldı).

/+nAn dolayı/:

Çıldır:

kimsemizin olmadığın+nan dolayı (kimsemiz olmadığından dolayı).

2.10. Nasıllık Hâli:

Bir işin, bir hareketin nasıl, ne şekilde yapıldığını bildirir (Alyılmaz, 2011, s. 122). İlgili yörelerde nasıllık hâli için /+nAn/, /+ø teK(i)/, /+(s)I / ø kim(i)/ görev ögeleri kullanılmıştır.

/+IA+n/ > /+nAn/:

Borçalı: *ohloy+nan yayeller (oklavayla yayıyorlar).*

Çıldır: *hızey+nen getdiler meni (kızakla getirdiler beni).*

/+ø tek(i)/:

Borçalı: *Koroğlu +ø tek çekir nēre (Koroğlu gibi nara atıyor).*

Çıldır: *viran ētdim men +ø teki civanı sen (benim gibi civanı viran ettin sen).*

/+(s)I / ø kim(i)/:

Borçalı: *gonağ gelir gēder guş +ø kimi (misafir kuş gibi gelir gider).*

Çıldır: *öküz aravasının teker+i kimi (öküz arabasının tekeri gibi).*

/+cA/:

Borçalı: *bēle+ce oturur (böylece oturuyor).*

Çıldır: *yağşı+ca söz söyledi (iyi söz söyledi).*

2.11. Nicelik Hâli:

Nicelik hâli, bir işin sayısını, miktarını, kemiyetini bildirir (Alyılmaz, 2003, s. 149). Yörelerde nicelik hâli, /+cA/ görev ögesiyle yapılmıştır.

/+cA/:

Borçalı: *nē+ce kem heyalam [nasıl kötü (bir) hayalim].*

Çıldır: *men saña nē+ce yanam (ben sana nasıl yanayım).*

2.12. Vasıta Hâli:

Cümlede eylemin herhangi bir vasıta aracılığıyla gerçekleştirildiğini belirtir (Alyılmaz, 2011, s. 123). İlgili yörelerde vasıta hâli, /+(y/n)nAn/ görev ögesiyle yapılmıştır.

+(y/n)nAn/:

Borçalı: *bunu kimse kendir+nen çıhardır (bunu biri kendirle çıkarıyor).*

Çıldır: *arabı+(y)nan dağdan ot getiridih (arabayla dağdan ot getirirdik).*

2.13. Karşılıklılık Hâli:

Bir eylemin iki taraf arasında karşılıklı olarak gerçekleştirildiğini belirtir (Alyılmaz, 2011, s. 124). Çıldır'dan derlenen metinlerde tespit edilemese de her iki yöre için bu hâlin /+nnAn/ görev ögesi ile yapıldığı, Çıldır'da /+y/A/ görev ögesinin de kısmen kullanıldığı söylenebilir.

/+nnen/:

Borçalı: *ekrabalar birbiri+nnen yahşı veziyetde olmollar (akrabalar birbirleriyle iyi durumda olmuyorlar).*

2.14. Sınırlandırma Hâli:

Bir işin, hareketin, konunun başlangıç veya bitiş sınırını belirtir (Alyılmaz, 2011, s. 124). Bu hâl için /+a+cah/, /+a+tAn/, /+A ğAder(e)/, /+dAn beri/ görev ögeleri kullanılmaktadır. Bunlardan /+a+cah/ ve /+a+tAn/ görev unsurları sadece Borçalı yöresinde tespit edilebilmişken diğer görev ögeleri her iki yöre için ortaktır. Bu görev unsurları içinde özellikle dikkat çeken /+a+cah/ ve /+a+tAn/ yapıları, genel olarak +A kadar yapısının özelliklerini taşımaktadır. Eklerin yapısıyla ilgili olarak Korkmaz'ın (2005, s. 55) +ça+ok biçiminden geliştiğini belirttiği ve Azerbaycan Türkçesinde +çaq, +çek biçiminde kullanılan, eklendiği kelimeye +A kadar anlamı katan +cAn ekiyle (seher**ecen**, axşam**acan**) ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ç ~ (t) d arasındaki ses bilgisel geçişi oluşturan /t'/li yapıların ağızlarda da kullanıldığı (sabah**aten**, akşam**aten**...) görülmektedir (Yalçın, 2018, s. 176-177, 390).

/+a+cah/:

Borçalı:

men bilërem çünkü aħşam+a+cah telëvizya bahëriħ (ben biliyorum, çünkü akşama kadar televizyon izliyoruz).

/+a+tAn/:

Borçalı: *gëje savağ+a+ten çekërdi (sabaha kadar sürüyordu).*

/+A ğAder(e)/:

Borçalı:

her cuma aħşamı o ayle ğırħı çıħan+a ğeder onuñ o öliüyü yad ëliyër (o aile, ölünün kırkı çıkana kadar her cuma akşamı o öliüyü yad ediyor).

Çıldır:

yaz+a ğadere yëriħ'(yaza kadar yiyoruz).

şu an+a ğeder altmış altı yaşındayam (şu an altmış altı yaşındayım).

/+dAn beri/:

Borçalı: *altmış dört+den beri yaşıyirem (altmış dörtten beri yaşıyorum).*

Çıldır: *esgi+den beri burya ğazma vuran böyle böyle olsun (eskiden beri buraya kazma vuran böyle böyle olsun).*

2.15. Görelilik Hâli:

Bir işin, hareketin bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince yapıldığını bildirir (Alyılmaz, 2011, s. 125). Bu hâl için /+(n)A göre/ görev ögesinden yararlanılmıştır.

/+(n)A göre/:

Borçalı:

men kitaplarda okuduğum+a göre bu canidarrar dēyilen bir tayfa olufdu (kitaplarda okuduklarıma göre, canidarlar denilen bir tayfa varmış).

Çıldır:

dedemizden eşitdiğim+e göre bu civarıñ adamı hepsi gürcüsdannan gelmedi (dedemizin işittiğime göre, bu yöre insanının hepsi Gürcistan'dan gelmiş).

2.16. Hedef Hâli:

İşin, eylemin hedefini / amacını gösterir (Alyılmaz, 2011, s. 126). Anılan yörelerde hedef hâli için /+A/ ve /+nIN için/ görev ögelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

/+A/:

Borçalı:

iman+a gelenner de var, gelejeñler (imana gelenler de var, gelecekler).

Çıldır:

torum+a da toy elesinner (torunuma da düğün yapsınlar).

/+nIN için/:

Borçalı:

evin hanımı ev adamlarınnan neleri sahlıyar ki birden éve gonañ gelir o+nun için. (14-1/14-15) (evin hanımı, misafir gelir diye ev halkından bir şeyler saklar).

Çıldır:

sen+ün için besdemişem ağ maya (senin için beslemişim ak maya).

3. Sonuç:

Karapapak / Terekeme Türklerinin buldukları coğrafya, gerek Türkiye sınırları içinde gerekse Borçalı bölgesinde Türk Dünyası ile Türkiye topraklarının bağlantı noktasındadır. Bu manada hem Kars ve civarındaki yerleşim alanları hem de Borçalı, Türkiye'nin Türk Dünyası'na açılan kapısı durumundadır. Kafkasya ve Doğu Anadolu Bölgesinin geçiş güzergâhında olması, dilsel açıdan farklı Türk boylarına ait verilerin oluşmasını sağlamıştır.

Ağız araştırmalarında ağırlıklı olarak ses bilgisi (fonetik) incelemeler öne çıkmaktadır. Bunun yanında yapı bilgisi, söz varlığı ve zaman zaman kelime grupları ve cümle bilgisi açısından Türkçenin ağızlarının incelendiği çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmada, idari olarak farklı ülke sınırlarında olsa da aynı Türk boyunun birbirine yakın ve aynı ağız coğrafyasındaki kullanım özellikleri çokluk ve hâl çekimleri esasında işlevsel olarak incelenmeye çalışıldı.

Büyük oranda Türkiye Türkolojisinin önemli ismi Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz tarafından oluşturulan ve başta Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, Prof. Dr. Semra Alyılmaz, Prof. Dr.

Osman Mert olmak üzere öğrencileri tarafından geliştirilen çokluk ve hâl çekimine yönelik inceleme yöntemi, Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzından eş zamanlı olarak derlenen metinlerden hareketle tespit edilebilen örneklerle gösterilmeye çalışıldı.

Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında çokluk kategorisi; morfolojik, semantik ve sentaktik örneklerle gösterildi. Hâl kategorisi ile ilgili de yalın hâl, seslenme hâli, özne hâli, ilgi hâli, bulunma hâli (yerde bulunma hâli ve zamanda bulunma hâli) ayrılma hâli, yönelme hâli, nesne hâli, sebep hâli, nasıllık hâli, nicelik hâli, vasıta hâli, karşılıklılık hâli, sınırlandırma hâli, görelilik hâli ve hedef hâlini gösteren örnekler tespit edildi.

İdari taksimat olarak ayrılrsa da ağız coğrafyası açısından ortak olan Borçalı ve Çıldır Karapapak / Terekeme Türklerinin dil özellikleri büyük oranda aynıdır. Yalnız, çalışmada ele alınan mevcut malzeme içinde bazı eklerin her iki yöre için de ortak kullanımını gösteren örnekler tespit edilememiştir. Mesela; /+dAn ötürü/, /+(y/n)A göre/, /+nnAn/, /+a+cah/ ve /+a+tAn/ görev unsurları sadece Borçalı yöresinde tespit edilebilmişken Çıldır Karapapak / Terekeme ağzında bu eklerin kullanımını gösteren örnekler bulunamamıştır. Ancak burada yer verilemese de söz konusu ekler, Çıldır Karapapak / Terekemelerinde de kullanılmaktadır. Benzer şekilde /+nAn dolayı/ ekinin varlığını gösteren örnekler de Borçalı'da tespit edilememiştir. Bunun dışındaki diğer görev öğeleri her iki yöre için ortaktır. Ağızlar özelinde dilsel ortaklığı gösteren bu durum, aynı zamanda coğrafi ayrılık gerçekleşmesine rağmen kültürel boyutta Türklüğün muhafaza edici yanına işaret eder.

Türkçenin ağızları ekseninde karşılaştırmalara dayalı çalışmaların artmasıyla hem aynı Türk boyunun kendi içindeki hem de farklı Türk boylarının birbirlerine göre belirleyici olan ağız özellikleri daha ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Elde edilecek verilerin kurumsal desteklerle birlikte uzman kişilerce değerlendirilmesi sonucunda, bu tür mukayeseli çalışmalar, Türk dilinin genel gramerinin oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum.
- Alyılmaz, S. (2002). Borçalı (Gürcistan) Karapapaklarının / Terekemelerinin tarihine dair. *Yeni Türkiye* (Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I), 43, 288-291.
- Alyılmaz, S. (2003). *Borçalılı bilim adamı, eğitimci, şair Valeh Hacılar: hayatı-sanatı-şiiirleri*. Ankara: Devran Yayınları.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkiye Türkçesinde bulunma hâli kategorisi. *Dil Araştırmaları*, 7, 107-123.
- Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-i mûze-dûzluk (inceleme - metin - dizin)*. Ankara: Elik Yayınları.
- Alyılmaz, S. (2020). Dil bilgisi öğretiminde bir ayrıntı: Türkçede çokluk kategorisi ve öğretimi üzerine. *Dil Bilgisi Öğretimi* içinde. İstanbul: Kriter.
- Bala, M. (1977). Karapapak. *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 330-331.
- Buran, A. (1996). *Anadolu ağızlarında isim çekim (hâl) ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (dzl.) (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları. I*. Ankara TDK Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1972). *Karapapaklar / Borçalı-Kazak uruğunun Kür ve Aras boylarındaki 1800 yılına bir bakış*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1992). *Yukarı – Kür ve Çoruk boylarında Kıpçaklar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2005). Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: TDK Yayınları, 12-84.
- Memmedli, Ş. B. (1997). *Alın yazımız*. Tiflis: Samsoblo Yayıncılık.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig’de hâl kategorisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2003). Türkçede hâl kategorisi ve öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 25-32.
- Tozlu, S. (2005). Karapapaklar hakkında bazı notlar-I. *Karadeniz Araştırmaları (KaraM)*, 7, 86-96.
- Valehoğlu, F. (2009). Borçalı Türklerinin menşei ve etnik sınırları. *Bizim Ahıska*, 14, 34-38.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Çeviri Yazı İşaretleri

- ä : açık e sesi
- ē : uzun e sesi
- é : e-i arası ses (kapalı e)
- ğ : arka damak g sesi
- ǰ : ön damak g sesi (yalnız kalın ünlülerle)
- ħ : arka damak sızıcı h sesi
- ħ́ : ön damak sızıcı h sesi
- ķ : arka damak k sesi
- ķ́ : ön damak k sesi (yalnız kalın ünlülerle)
- ñ : damak n’si

Extended Abstract

One of the ancient homelands that the Turkish nation has made a homeland is Borçalı, the old Turkish land located within the borders of Georgia today. The majority of the population living in this region is composed of Turks called Karapapak or Terekeme in the sources. Karapapak / Terekeme Turks, who migrated to Turkey in masses after the 1828 Türkmençay Treaty and the 1877-1878 Ottoman-Russian War. It connects Turkey and the Turkish World in terms of dialect features.

Karapapak and Terekemes are considered the same and evaluated together, and Karapapak Turks are also called Terekemes. According to the general opinion, formerly Karapapak / Terekeme Turks settled in Karapapak; The nomadic people were also called Terekemes. Karapapak / Terekeme Turks are today in Turkey, Georgia, Azerbaijan, Iran and Armenia; They also live in the Turkish World and Russia. Very old dates are stated in domestic and foreign sources about the settlement of Karapapak / Terekeme Turks in today's Georgia and its surroundings. 7-12. Century Georgian yearbooks and other written sources indicate that the traces of Turkish-speaking tribes in the South Caucasus and today's Georgia date back to before Christ. According to this, Alexander of Macedonia encountered the Bun Turks around the Kür river during the Iberian Campaign in 330 BC, and she withdrew by not daring to fight them. In addition, it is mentioned that the Khazars besieged Azerbaijan and Tbilisi in 627-628.

Most of the Karapapak / Terekeme Turks in Turkey reside in the villages of Çıldır district of Ardahan. The main homeland of the Karapapak / Terekeme Turks is Borçalı, which is within the borders of Georgia.

Phonetic analysis is prioritized as a general field of study in dialect studies. However, there are also studies on morphology, vocabulary and syntax. In this study, the situation of plural and case suffixes in the morphology in the aforementioned regions is discussed with examples.

Any noun stem or stem indicates a certain entity, and any verb stem or stem indicates a specific action or occurrence as general and abstract. Just as a noun denotes one or more entities of a certain type, so a verb denotes a positive or negative action or occurrence of a particular type. When words take charge, they have to get rid of being general and abstract. For this reason, nouns take singular and plural forms, and verbs become positive and negative forms. In this way, their meanings become apparent. Since there are nouns in question in this study, the plural forms of nouns will be emphasized. The plural forms of nouns can be considered morphological, semantical and syntactical.

The movement and becoming relations of beings with each other provide the formation of the elements that can establish these relations in the language. These elements can be in the form of affixes according to the structure of the language, or in the form of words or a combination of them.

The temporary meaning extraverted task elements, whose relationship with the root or stem to which they are added is limited only to the sentence they are used, are seen in four different forms as affix, affix+affix, preposition, affix+preposition or used as unsigned.

Gemalmaz, handled the case category in Turkish from a semantic functional point of view and stated that this category consists of the following subgroups:

The nominative state, the state of addressing, the state of the subject, the state of the object (determined object state, the indefinite object state), the indicating state, the stated state, the state of being (the state of being in time, the state of being on the ground), the state of separation, the state of origin / source, the state of orientation, state of approach, state of togetherness, state of opposition, state of target, state of means, state of relative, state of how, state of quantity (exact value state, approximate value state), state of comparison, state of limitation (limitation in place, limitation in time), analogy.

Western group dialects in Azerbaijan; in Turkey, Karapapak / Terekeme dialect, which is considered among the eastern group dialects, Borçalı and Turkey exhibit very similar characteristics in phonetic, morphological and vocabulary. In this study, based on the samples taken from Borçalı and Çıldır Karapapak / Terekeme dialect, by emphasizing the plural and case categories, the plural and case conjugations will be tried to be shown in a comparative way.

This study is based on plurality and case categories developed by Efrasiyap Gemalmaz, one of the valuable names of Turkology studies, who drew attention to the importance of functionally handling grammatical categories in dialect studies a long time ago, and developed by his students, especially Cengiz Alyılmaz, Semra Alyılmaz, and Osman Mert. It consists of trying to show the relevant data with examples that can be determined from the texts compiled in the same time period from the Karapapak / Terekeme Turks in Borçalı and Çıldır. Therefore, the study in question is open to further development with different perspectives and evaluations on the subject.

The fact that the study is a comparative study can be considered as a feature that draws attention to the importance of comparative studies in dialect research. So much so that the linguistic partnerships and differences of the same Turkish peoples in different geographies are important, as well as studies in which the dialect features of different Turkish peoples are shown and will contribute to the determination and preparation of both standard and dialectological grammatical features of the Turkish language.

